

AD REM

II/2010

**Pismo
Lubelskiego Samorządowego
Centrum Doskonalenia Nauczycieli**

ISSN 1733-4187

21

Światła w ciemności – Sprawiedliwi Wśród Narodów Świata Warsztaty dla młodzieży

Druga wojna światowa, Holocaust są to wydarzenia, które na zawsze wpłynęły na losy i historię naszego kraju. Polacy stali się świadkami jednej z największych zbrodni ludobójstwa w dziejach świata. Lubelszczyzna wraz z siecią gett, obozów pracy przymusowej, obozów koncentracyjnych i obozów śmierci stała się centrum zagłady milionów Żydów.

Różne były postawy Polaków wobec rozgrywającej się na ich oczach eksterminacji ludności żydowskiej. Od czynnej pomocy, przez współczucie, obojętność, aż po świadomą współpracę z nazistami. Niezmiernie istotna jest więc potrzeba wyróżnienia postaw tych osób, które mimo wszystko zdecydowały się zaryzykować i wyciągnąć pomocną dłoń ku prześladowanym. Ci ludzie zyskali miano „Sprawiedliwych wśród Narodów Świata”.

Ikona polskich Sprawiedliwych stała się Irena Sendlerowa. Jako szefowa wydziału dziecięcego „Żegoty” organizowała przemykanie dzieci żydowskich z getta, umieszczając je w przybranych rodzinach, domach dziecka czy klasztorach. Dzięki jej poświęceniu udało się ocalić życie ponad 2500 dzieci.

Na początku lat dziewięćdziesiątych XX w. pojawiły się nowe ujęcia tematu Sprawiedliwych: kwestia zorganizowanej i indywidualnej pomocy Żydom omawiana była w szerszym kontekście. Problematyka ta, w dużej mierze za przyczyną publikacji J. T. Grossa *Sąsiedzi*, weszła także do dyskursu publicznego. Można wskazać coraz więcej inicjatyw instytucji publicznych, pozarządowych czy środowisk naukowych, które podejmują problem postaw Polaków w stosunku do Żydów podczas II wojny światowej. Jednak należy mieć świadomość, że temat ten dopiero wylania się z kręgu zagadnień tabu. Wiele osób, które zostały uhonorowane tytułem „Sprawiedliwy wśród Narodów Świata”, oraz tych, które swoją postawą zasłużyły na ten tytuł, nie jest znanych nawet w swoim najbliższym środowisku. Ich historie są zapomniane a często nawet ukrywane – tak przez samych Sprawiedliwych, jak i ich rodziny.

Aby zmienić tę sytuację, chcemy zachęcić jak największe grono osób pracujących z młodzieżą – nauczycieli, wychowawców, edukatorów – do podejmowania działań edukacyjnych mających przybliżyć młodym ludziom historie osób, które ryzykowały swe życie, ratując innych. Wierzymy, że właśnie poprzez edukację i działania artystyczne można mówić o przeszłości pełnej zła i nienawiści, tak aby stawała się ona żywym źródłem refleksji i nauki dla następnych pokoleń.

Ośrodek „Brama Grodzka – Teatr NN”, we współpracy z Narodowym Bankiem Polskim, dopracował się kompletu materiałów edukacyjnych na temat Sprawiedliwych Wśród Narodów Świata opartych na relacjach historii mówionej z Regionu Lubelskiego, dotyczących udzielania pomocy prześladowanym Żydom w czasie II wojny światowej. Historie pochodzące od Ratujących, ich rodzin oraz samych Ocalonych są niezwykle cennym materiałem dokumentującym nie tylko fakt ratowania Żydów, ale również wiążące się z tym szczególne okoliczności i emocje. Proponowany cykl trzech warsztatów porusza problem postawy Polaków wobec prześladowanych Żydów, stara się przedstawić charakterystyczne sylwetki ludzi ryzykujących własne życie, by pomóc innym, oraz podejmuje trudną kwestię upamiętnienia czynów Sprawiedliwych, doświadczenia Ocalonych oraz pamięci naszego pokolenia o tych bolesnych wydarzeniach.

*

Warsztaty edukacyjne z wykorzystaniem historii mówionej przeznaczone są dla młodzieży szkół ponadgimnazjalnych. Wykorzystuje się w nich materiały opracowane na bazie relacji zebranych w Ośrodku „Brama Grodzka – Teatr NN” w ramach projektu „Światła w Ciemności – Sprawiedliwi wśród Narodów Świata”. Relacje te opowiadają o udzielaniu pomocy prześladowanym Żydom w czasie II wojny światowej na terenie Lubelszczyzny. Autorem projektu zależało na zaprezentowaniu tematu udzielania pomocy Żydom w czasie II wojny światowej w możliwie

szerokim kontekście problemowym. Wykorzystane zostały relacje Ratujących – odznaczonych medalem „Sprawiedliwy wśród Narodów Świata”, jak i tych bez medalu, członków ich rodzin oraz Ocalonych z Holocaustu. Relacje historii mówionej są wyjątkowym materiałem edukacyjnym. Praca z nimi dostarcza młodzieży podstawowej wiedzy historycznej, jak również rozwija zdolność krytycznego myślenia, umiejętność porównywania różnych perspektyw oraz interpretacji informacji pochodzących z różnych źródeł. Praca z historią opowiadającą o osobistym doświadczeniu wpływa na kształtowanie postaw empatii, tolerancji i otwartości na odmienność kulturową, narodową czy religijną, przy jednoczesnym poszanowaniu własnych i cudzych tradycji. Warsztaty powinny stać się także punktem wyjścia do namysłu nad znaczeniem historii i pamięci o niej we współczesnym społeczeństwie. Dzięki temu młodzi ludzie będą lepiej przygotowani do tego, by przeciwstawić się wszelkim formom fanatyzmu, nienawiści rasowej i niesprawiedliwości społecznej.

Po uczestnictwie w cyklu warsztatów młodzież wzbogaci swoje kompetencje poznawcze, emocjonalne, nabywając różne wiadomości i umiejętności praktyczne:

- wiedzę nt. Sprawiedliwych wśród Narodów Świata: kim są, kto i dlaczego nadaje taki tytuł,
- znajomość historii ratowania Żydów podczas II wojny światowej (na przykładzie tych, które wydarzyły się na Lubelszczyźnie),
- wiedzę nt. stosunków polsko-żydowskich przed II wojną światową (na przykładzie opisu sztetla),
- wiedzę nt. motywów, jakimi kierowały się osoby ratujące Żydów podczas II wojny światowej: ich cech charakteru i wyznawanych wartości,
- wiedzę nt. postaw Polaków wobec Zagłady Żydów podczas II wojny światowej,
- zrozumienie roli Pamięci o Sprawiedliwych wśród Narodów Świata oraz ofiarach Holocaustu,
- zapoznanie się z problemem ukrywania pamięci o udzielaniu pomocy Żydom w rodzinach Ratujących i Ocalonych,
- znajomość sposobów aktywnego przekazywania Pamięci,
- znajomość cech historii mówionej jako metody badawczej historyka,
- umiejętność krytycznej analizy materiału źródłowego, jakim jest historia mówiona,

- umiejętność pracy z różnymi rodzajami materiałów źródłowych: historią mówioną, pamiętnikiem, fotografią, etc.
- umiejętność rozpoznania i odrzucenia stereotypów funkcjonujących w świadomości społecznej oraz kwestionowania uproszczonego sposobu interpretacji świata, sprowadzającego się do przedstawiania spraw albo jako całkowicie dobrych, albo całkowicie złych,
- umiejętność dostrzegania negatywnego wpływu przejawów antysemityzmu na nasze społeczeństwo i na nas samych,
- umiejętność rozpoznania odmiennych punktów widzenia jako równorzędnych i uprawnionych, co podnosi poziom tolerancji i pozwala na docenianie różnorodności we własnym otoczeniu,
- zdolność do empatii i identyfikowania się z sytuacją mniejszości, która spotyka się z dyskryminacją,
- uświadomienie sobie osobistej i obywatelskiej odpowiedzialności za budowanie demokratycznego i pluralistycznego społeczeństwa.

*

Warsztaty poświęcone Sprawiedliwym mogą stanowić element dodatkowy lekcji szkolnych, będący ich uzupełnieniem lub być realizowane jako zajęcia pozalekcyjne. Każdy warsztat zaplanowany jest na 90 minut i przygotowany do poprowadzenia w grupie nie większej niż 30 uczestników. Ważne jest, aby młodzież była przygotowana do uczestnictwa w warsztatach, świadoma ich celów oraz innowacyjności metody historii mówionej, na której bazuje projekt.

Warsztaty mają jednakową strukturę, ale różnią się ujęciem tematu – każdy z nich porusza inne problemy i konteksty sytuacyjne związane z postawami Polaków wobec rozgrywających się na ich oczach wydarzeń oraz upamiętnieniem Ratujących i Ocalonych. Dlatego też każdy z warsztatów można prowadzić jako samodzielne zajęcia. Zalecane jest jednak przeprowadzenie cyklu zajęć obejmującego trzy warsztaty, które wzajemnie się dopełniają, budując bardziej złożony obraz wydarzeń sprzed ponad pół wieku.

I.

Pierwsze spotkanie nosi tytuł *Żeby ktoś z sąsiadów nie zobaczył... Postawy Polaków wobec prześladowanych Żydów w perspektywie Ratujących i Ocalonych*. Jego koncepcja opiera się na wyeksponowaniu problemu stosunku ludności polskiej do prześladowania Żydów oraz do osób, które

odważyły się im pomóc. Ten skomplikowany temat naświetlony został poprzez zestawienie perspektyw Ratujących (historia mówiona) i Ocalonych (pamiętnik) w ocenie i opisie tej samej sytuacji.

Celem warsztatu jest skonfrontowanie młodzieży z takimi problemami, jak:

- myślenie stereotypowe i antysemityzm,
- ocena postaw Polaków wobec prześladowanych Żydów oraz wobec faktu ich ratowania,
- odpowiedzialność Ratujących za raz podjętą decyzję o udzieleniu pomocy.

Warsztat zbudowany jest wokół historii rodzin Ostrowskich i Fersztmanów. Od grudnia 1942 r. do lipca 1944 r. Marianna i Stanisław Ostrowscy ukrywali w swoim gospodarstwie w Radawczyku koło Bełżyc dziewięć osób z rodziny Fersztmanów. Państwo Ostrowscy zostali odznaczeni medalem „Sprawiedliwi wśród Narodów Świata” w 1992 r. Historia ukrywania, którą opowiedziała nam Marianna Ostrowska w 2007 r., zamieszczona została w internetowej bazie historii mówionych Ośrodka „Brama Grodzka – Teatr NN”. Natrafił tam na nią mieszkający we Francji syn jednego z Ocalonych – Sylvain Fersztman. Dzięki niemu dowiedzieliśmy się, że istnieją dzienniki i wspomnienia z czasów wojny pisane przez ukrywających się członków rodziny. Spisany w latach 90. XX w. w Izraelu pamiętnik pochodzącego z Bełżyc Moszka Fesztmana stanowi, razem z relacją Marianny Ostrowskiej, materiał źródłowy wykorzystany w ćwiczeniach warsztatowych. Dzięki wykorzystaniu dwóch tekstów prezentujących perspektywę Ratujących i Ocalonych historia ukazana w tym warsztacie jest unikatowym świadectwem okrutnych czasów wojny oraz daje rzadką możliwość zapoznania się z obrazem rzeczywistości wojennej również z perspektywy ludności żydowskiej.

II.

Drugie spotkanie pt. *Nie zdawałam sobie sprawy, że grozi mi śmierć za zatrzymanie tej dziewczynki... Cena życia za odruch serca* jest próbą odpowiedzi na pytania: dlaczego, pomimo śmiertelnego ryzyka, znaleźli się ludzie, którzy poświęcili się dla innych, jakie były motywy ich działania i co ich wyróżniało spośród innych ludzi? Historie zaprezentowane w tym warsztacie pozwalają na dokładniejsze przyjrzenie się wartościom, jakimi kierowali się Ratujący, wyciągając pomocną dłoń do ludzi w potrzebie.

Celem warsztatu jest skonfrontowanie młodzieży z takimi problemami, jak:

- system wartości w czasie bez norm etycznych i moralnych,
- za co warto zapłacić cenę życia,
- moralność nieposłuszeństwa.

Warsztat ten zbudowany jest na bazie dwóch historii opowiedzianych w 2007 r. przez Jadwigę Maliszewską oraz Gabrielę Gorzandt. Pierwsza relacja opowiada o uratowaniu żydowskiej dziewczynki Poli Fajrajzen, której rodzina mieszkała przed wojną na ul. Koziej w Lublinie. W tle historii ocalenia Poli, którą ukrywała rodzina Marii i Leona Drozdowskich, przewija się historia rodziców dziewczynki, którzy zginęli, dzieląc los całej społeczności lubelskich Żydów. Gabriela Gorzandt opowiada bolesną historię rodzinną – jej rodzice, Paweł i Wisława Trzecińscy mieszkający w Biłgoraju, zostali zadenuncjowani i zabici przez Niemców za pomoc Żydom, którzy ukrywali się w zakładzie jej ojca. Obie historie łączy fakt, że żadna z rodzin udzielających pomocy Żydom w czasie wojny nie została uhonorowana medalem „Sprawiedliwi wśród Narodów Świata”. Tym samym rodziny Drozdowskich i Trzecińskich wpisują się w szeregi wielu bohaterów bez medalu.

III.

Trzecie spotkanie zatytułowane *Nikt u nas nie wiedział i po wojnie nikt nie wiedział. Tabu... – Trudna Pamięć o historiach Sprawiedliwych*” skonstruowane jest wokół problemu ratowania Żydów jako tabu w przestrzeni prywatnej i publicznej oraz problemu Pamięci. W wielu rodzinach zaangażowanych w pomoc Żydom fakt ten był ukrywany. Historie ocalenia stawały się także tematem tabu w rodzinach osób, które przeżyły Holokaust. To pokazuje, że Pamięć o tych trudnych wydarzeniach jest także odpowiedzialnością i wyzwaniem dla kolejnych pokoleń.

Celem warsztatu jest skonfrontowanie młodzieży z takimi problemami, jak:

- tabu milczenia w przestrzeni prywatnej i publicznej,
- aktywna pamięć – sposoby przekazywania pamięci,
- pamięć kolejnych pokoleń w kontekście odchodzenia świadków historii.

Historia, która jest kanwą dla tego warsztatu, wydarzyła się w Chełmie. Przez dwa lata w czasie II wojny światowej rodzina Grzesiuków ukrywała w piwnicy Rachelę Gipsz i jej dwóch synów: Bencjona i Jakuba. Rodzina państwa Grzesiuków – Aniela, Feliks oraz ich córka Adela, została odzna-

czona medalem „Sprawiedliwi wśród Narodów Świata” w 2000 r. Mieszkający w Izraelu Bencjon utrzymywał po wojnie kontakty z Adelą, odwiedził rodzinę Grzesiuków w Chełmie oraz złożył relację historii mówionej w ramach projektu „Światła w Ciemności – Sprawiedliwi wśród Narodów Świata” w 2009 r. Trzecia relacja, dopełniająca całość historii, pochodzi od syna pani Adeli – urodzonego już po wojnie, Jana Dąbskiego. Trójgłos powstały poprzez zestawienie tych wszystkich relacji pobudza do refleksji na temat znaczenia podtrzymania i roli pamięci w czasach, kiedy ostatni świadkowie historii odchodzą. Warsztat jest również zachętą dla młodzieży do aktywnego włączenia się w działania mające na celu pielęgnowanie pamięci o Sprawiedliwych w lokalnych środowiskach.

Scenariusze wszystkich trzech warsztatów wraz z materiałami pomocniczymi (gotowymi do wydruku) zostały zamieszczone w formacie PDF na stronie internetowej projektu „Światła w Ciemności – Sprawiedliwi Wśród Narodów

Świata”: www.sprawiedliwi.teatrnn.pl – w dziale „Edukacja”. Scenariusz do trzeciego w cyklu warsztatu pt. *Nikt u nas nie wiedział i po wojnie nikt nie wiedział. Tabu... – Trudna Pamięć o historiach Sprawiedliwych* zamieszczamy również w publikacji *Światła w ciemności – Sprawiedliwi wśród Narodów Świata. Relacje historii mówionych w działaniach edukacyjnych*, która została wydana w Ośrodku jako wprowadzenie w tematykę i koncepcję warsztatów. Niniejszy tekst to fragmenty tej publikacji.

*

Opisane tu warsztaty są częścią oferty edukacyjnej Ośrodka „Brama Grodzka – Teatr NN”. Nauczycieli, edukatorów i osoby prowadzące edukację nieformalną, którzy chcieliby, aby ich uczniowie wzięli udział w warsztatach poprowadzonych przez moderatorów z Ośrodka, prosimy o kontakt z Anną Kiszka (Laboratorium Edukacji i Animacji), e-mail: anna@tnn.lublin.pl, tel. 81 532 58 67.